فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۱، تابستان ۹۳، صفحات ۹-۲۷

بررسی تفاوت‌های جنسیتی در سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی (مطالعه‌ی موردی: شهر تهران)

محمود شارع پور*، فاطمه آرمان**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۳/۲۵

چکیده

سرمایه‌ی اجتماعی یکی از انواع سرمایه‌ی فرد در کنار سرمایه‌ی اقتصادی و سرمایه‌ی فرهنگی محسوب می‌شود که فرد از طریق آن به منابع و حمایت‌های موجود در گروه‌های مختلف و جامعه دسترسی می‌یابد. هدف اصلی این پژوهش، مطالعه‌ی سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی زنان و مردان در تهران است. فرض بر این است که زنان و مردان به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی و به دلیل نابرابری‌های جنسیتی، دارای سرمایه‌ی اجتماعی متفاوت هستند. این پژوهش به تحلیل ثانویه‌ی داده‌های جمع آوری شده در شهر تهران پرداخته که این داده‌ها در مرداد و شهریور ۱۳۸۷ از سوی دانشگاه علوم پزشکی ایران، سازمان بهداشت جهانی، شهرداری تهران و جهاد دانشگاهی در سطح کلیه‌محلات شهر تهران در قالب پروژه‌ی *«ابزار ارزیابی و پاسخ گویی عدالت در حوزه‌ی سلامت شهری»* جمع آوری شده است. تعداد نمونه‌ی این پژوهش بالغ بر ۲۰۶۷۰ نفر از شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن شهر تهران است. نتایج پژوهش حاکی از این است که از لحاظ میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خانواده و خویشاوندان در میان زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ در حالی که از نظر میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان، محله و سرمایه‌ی اجتماعی کل میان مردان و زنان تفاوت معنی‌داری وجود داشت. بدین معنی که مردان از میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان، محله و کل بیش‌تری نسبت به زنان برخوردار بودند.

واژه‌های کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی خانواده، نظام همسایگی و محله، دوستان، جنسیت.

* استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران(نویسنده مسؤول) sharepour@yahoo.com

** کارشناس ارشد جامعه شناسی دانشگاه مازندران arbon_f@yahoo.com

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

مقدمه

یکی از وظایف جامعه شناسی، تحلیل کنش‌ها و روابط متقابل اجتماعی و مطالعه‌ی شرایط و عوامل تأثیرگذار بر این کنش‌ها و روابط متقابل و پیامد آن‌ها است. سرمایه‌ی اجتماعی یکی از پدیده‌هایی است که زمینه‌ی بروز و ظهور آن، روابط متقابل اجتماعی و ارتباطات میان افرد و شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای متقابل و اعتماد است که در ساختارهای اجتماعی ریشه دارد و به‌عبارت دیگر، یکی از پیامدهای کنش‌ها و روابط متقابل اجتماعی است. سرمایه‌ی اجتماعی از حدود سه دهه‌ی پیش به طور رسمی در حوزه‌ی مطالعات دانشگاهی و به طور خاص، جامعه‌شناسی وارد و تحقیقات بسیاری در خصوص آن انجام شده است. از جمله‌ی این تحقیقات، می‌توان به تحقیقات جیمز کلمن، رابرت پاتنام، و بوردیو اشاره کرد .کلمن، با مطالعات خود نشان داد که سرمایه‌ی اجتماعی صرفاً ویژه‌ی قدرتمندان نیست، بلکه تهی دستان وحاشیه‌نشینان هم دارای سرمایه‌ی اجتماعی هستند. رابرت پاتنام با تحقیقی که در ایتالیا برای دلایل بررسی عدم کارآمدی دولت در ناحیه‌ی جنوب نسبت به شمال انجام داد، به این نکته‌ی مهم دست یافت که مهم ترین دلیل این عدم کارآمدی، ضعف شدید سرمایه‌ی اجتماعی در این ناحیه است. بوردیو، با تحقیقات خود در خصوص سرمایه‌ی اجتماعی به این نکته دست یافت که سرمایه‌ی اجتماعی همانند دیگر اشکال سرمایه، وسیله‌ای در دست نخبگان و ثروتمندان جامعه، برای بازتولید نابرابری است (قجری و علیخانی فرادنیه،۱۳۹۱).

بیان مسأله

داشتن سرمایه یک فرصت به‌شمار می‌آید و سرمایه‌اجتماعی به عنوان منفعتی تلقی می‌گردد که فرد یا گروهی از افراد از آن برخوردار هستند (کاولی و هین، ۲۰۰۰). همه‌ی افراد در جامعه به نوعی در تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران هستند تا مبادلات خود را در زمینه‌های مختلف سرعت دهند. روابط و پیوندهای اجتماعی بنابر نظریه‌ی تحلیل شبکه به عنوان سرمایه‌اجتماعی و دارایی فرد محسوب می‌شود و فرد از طریق آن می‌تواند به منابع و حمایت های موجود در این پیوندها دسترسی یابد. بنابراین کمّ وکیف روابط اجتماعی، میزان و نحوه تعاملات و نوع حمایت‌هایی که رد و بدل می‌شود، از اهمیت زیادی برخوردار است. افراد جامعه در برقراری ارتباط و کمیت و کیفیت آن یکسان نیست و تفاوت‌هایی از جنبه‌های مختلف میان آنان وجود دارد؛ نظیر تفاوت‌های جنسیتی که ناشی از عوامل اجتماعی، فرهنگی و ساختاری است که در طی جریان

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جامعه‌پذیری و در طول دوره‌ی زندگی همواره به جداشدن جهان اجتماعی مردان و زنان منجر شده است. به طوری‌که تفکیک جنسیتی و به دنبال آن تبعیض جنسیتی که عمدتًا در ارتباط و علیه زنان است، در حوزه های مختلف جامعه، مانند: خانواده، مدرسه، نظام شغلی و ... مطرح می‌شود. تفکیک در حوزه‌ی عمومی، فرصت و شانس دستیابی به پیوندهای متنوع و برقراری ارتباط با افراد مختلف را از زنان می‌گیرد و از طرف دیگر تفکرات قالبی و کلیشه‌های جنسیتی موجود در جامعه و فرهنگ که نقش مادری و خانه داری را نقش اولیه و مسؤولیت عمده‌ی زنان می شمرد، موجب می‌شود زنان نتوانند در صحنه‌های مختلف جامعه و فعالیت‌های اجتماعی به طور فعال حاضر شوند و از بسیاری فرصت‌ها محروم مانده‌اند. این تفکیک‌ها و نابرابری‌های جنسیتی میان زنان و مردان در عضویت ارتباطی و اجتماعات فردی آنان نیز تأثیر می‌گذارد و زنان و مردان را به شبکه‌های اجتماعی متفاوتی سوق می‌دهد (باستانی و صالحی هیکویی، ۱۳۸٦: ٦٤) و موجب می‌شود که زنان و مردان سرمایه‌ی اجتماعی متفاوتی داشته باشند.

مور (۱۹۹۰) در تحقیقی نشان داد که شبکه‌های مردان بیش تر شامل همکاران، دوستان و مشاوران است؛ در حالی که شبکه‌های زنان بیش تر ارتباطات فامیلی، همسایگی و خانوادگی را در بر می‌گیرد. مردان به علت این که درگیر مشاغل رسمی هستند، شبکه‌های آنان رسمی‌تر از شبکه‌های زنان، و بیش‌تر شامل همکاران و کمتر خویشاوندان است؛ در مقابل ، شبکه‌های زنان غیر رسمی‌تر بوده و خویشاوندان بیش‌تری را نسبت به شبکه‌های مردان در بر می‌گیرد.

از طرفی، پیوندهای گوناگون حمایت‌های اجتماعی متنوّعی را برای فرد فراهم می‌سازند. به عبارت دیگر با تنوّع روابط اجتماعی، افراد به طیف وسیعی از حمایت‌های گوناگون دست می‌یابند که آن‌ها را به رویارویی با مشکلات روزمره و نیل به امتیازات گوناگون توانا می‌کند. تفکیک و نابرابری در عضویت ارتباطی و شبکه حمایتی زنان و مردان، موقعیت‌های اجتماعی و منابع گوناگون و متفاوتی را در اختیار آنان قرار می‌دهد. از این رو در اغلب جوامع میان زنان و مردان در دسترسی به منابع و موقعیت‌های استراتژیک و مهم تبعیضاتی دیده می‌شود و زنان سهم کمتری می‌یابند. نظام فرهنگی جامعه نیز با توجه به ارزش‌ها و هنجارهای موجود در جهت تداوم ناعدالتی جنسیتی سازمان یافته و با توجه به موانعی که بر سر راه زنان برای ورود به عرصه‌ی اجتماع قرار داده است، آن‌ها را از بسیاری از موقعیت‌های اجتماعی محروم می‌کند و موجب می‌شود به زمینه‌های کمتر مهم و حاشیه‌ای جامعه سوق داده شوند(رفعت جاه و قربانی، ۱۳۹۰: ١٤٤). بنابراین آن‌چه بیش از میزان سرمایه‌ی اجتماعی اهمیت دارد، تنوّع، کیفیت و ساختار آن و حمایت‌های گوناگونی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

است که تأمین می‌کند. بر این اساس هدف تحقیق حاضر، مطالعه‌ی سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی (خانواده، خویشاوندان، دوستان، محله و کل) زنان و مردان در تهران است.

تحقیقات انجام شده

باستانی(۲۰۰۱) در تحقیقی با عنوان «اجتماع طبقه‌ی متوسط تهران: شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی و روابط زوجین» دریافت که زوجین در ساخت و ترکیب شبکه‌ی‌شان متفاوت نیستند؛ بلکه در خصوصیات تعاملی شبکه‌های شان یعنی شیوه‌ی تماس و سطح چندگانگی، تفاوت‌هایی میان آنان وجود دارد. شبکه‌های زنان و مردان نسبت بالایی از خویشاوندان را در برمی‌گیرد. طبق نتایج به دست آمده، شبکه‌ی زنان و مردان در زمینه‌ی ویژگی‌های کارکردی نیز متفاوت هستند. نقش حمایتی بر حسب جنسیت متفاوت است به طوری که زنان بیش‌تر حمایت‌های زنانه (عاطفی) و مردان حمایت های مردانه(مالی و اطلاعاتی) را فراهم می‌کنند. هم‌چنین زنان و مردان حمایت‌های مختلفی را از شبکه‌ی روابط شان دریافت می‌دارند.

در تحقیق ولمن (۱۹۸۸)، این مسأله از طریق این واقعیت تأییدمی‌شود که شبکه‌های اجتماعی مردان و زنان از ریشه و اساس با هم متفاوت نیستند و اگر برخی وقایع زندگی مثل وضعیت تأهل، بچه داری و وضعیت استخدامی را کنترل کنیم؛ تفاوت‌های جنسیتی شبکه از میان می‌رود یا حداقل کاهش می‌یابد .شرایط و رویدادهای متفاوت، بر تغییرات در روابط تأثیر می‌گذارد و این چرخه‌ی زندگی زنان و مردان و شرایط خاص زندگی زنان است که روابط آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کارتوسی، ۲۰۰٤: ٤۰ به نقل از (باستانی و صالحی هیکویی، ۱۳۸٦: ٦٤).

سفیری و صدفی(۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «فراتحلیل مطالعات و تحقیقات جنسیت و سرمایه‌ی اجتماعی» نشان دادند که میان سرمایه‌ی اجتماعی و جنسیت هم بستگی معناداری وجود دارد و مقایسه‌ی میانگین داده‌ها نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی مردان بیش‌تر از سرمایه‌ی اجتماعی زنان است. یافته‌ها هم‌چنین نشان دادند که میان اعتماد اجتماعی و جنسیت رابطه‌ی معنادرای وجود دارد و میزان اعتماد اجتماعی زنان بیش‌تر از اعتماد اجتماعی مردان است. اما میان مشارکت اجتماعی و جنسیت رابطه‌ی معناداری وجود نداشت.

باستانی و صالحی هیکویی (۱۳۸٦) در تحقیقی با عنوان «سرمایه‌ی اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه‌ی اجتماعی زنان و مردان در تهران» نشان دادند که شبکه‌های زنان و مردان از نظر ساخت (اندازه و ترکیب شبکه) تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

ندارند؛ اما از نظر خصوصیات تعاملی و کارکردی متفاوت هستند. زنان انواع زنانه‌تر حمایت (عاطفی) و مردان انواع مردانه‌تر حمایت (مالی و اطلاعاتی) را فراهم می‌کنند. افراد شاغل و متأهّل سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری دارند. آن چه شبکه‌ی روابط زنان و مردان را از هم متمایز می‌کند، فرصت ها و محدودیت‌هایی است که زنان و مردان دارند و ناشی از نابرابری‌های جنسیتی و عدم توزیع برابر امکانات و فرصت‌ها در جامعه است.

ارمکی و کمالی (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان «اعتماد، اجتماع و جنسیت: بررسی تطبیقی اعتماد متقابل در بین دو جنس» دریافتند که سطح اعتماد متقابل در میان زنان نسبت به مردان پایین‌تر است. البته جهت اصلی تفاوت معنادار اعتماد متقابل در میان زنان و مردان نیز تمایز آشکار در اعتماد به دیگران دور است. هم چنین نتایج تحقیق نشان داد که سطح اعتماد به خانواده‌ی اصلی و خویشاوندان در جامعه‌ی مورد مطالعه بسیار بالا است.

رستگار خالد (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان «رابطه‌ی کار/خانواده: تفاوت‌های جنسیتی در برخورداری از حمایت اجتماعی» نشان داد که دلایل بروز تعارض کار/خانواده و انتخاب راه‌های مقابله با آن، متأثر از الگوی سنتی تقسیم کار جنسیتی است. زنان به برخورداری از حمایت خانوادگی تمایل دارند و مردان حمایت شغلی را برای مقابله با فشار بر می‌گزینند.

سایر مطالعات تجربی انجام شده در زمینه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی به این مسأله نپرداخته‌اند و عدم توجه به مسأله‌ی جنسیت و تفاوتهای زنان و مردان به عنوان یک متغیّر مهم و تأثیرگذار در سرمایه‌ی اجتماعی و سطوح مختلف آن (از جمله سرمایه‌ی اجتماعی خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان، محله و دیگران دور)، از جمله مواردی است که در مطالعات پیرامون سرمایه‌ی اجتماعی مورد غفلت قرار گرفته است. بدین ترتیب مطالعه حاضر به بررسی تفاوت‌های جنسیتی در سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی پرداخته است.

مبانی نظری

ویژگی ذاتی سرمایه‌ی اجتماعی این است که در روابط اجتماعی شکل می‌گیرد. به تعبیر پورتز (۱۹۹۸)، درحالی‌که سرمایه‌ی اقتصادی در حساب بانکی افراد و سرمایه انسانی در درون سر افراد قرار دارد، سرمایه‌ی اجتماعی در درون ساختار روابط افراد یافت می‌شود. برای برخورداری از سرمایه‌ی اجتماعی، فرد بایستی با دیگران رابطه داشته باشد و درواقع همین دیگران هستند که منبع واقعی برخورداری فرد از مزایا و امتیازات می‌باشند (شارع‌پور،۱۳۸۸: ۷۲). به عبارتی می‌توان گفت

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

سرمایه‌ی اجتماعی نوعی ترتیبات اجتماعی ضروری است برای این که سایر سرمایه‌ها بتوانند بیرون از دنیای رابینسون کروزئه، در عمل کارکرد خود را انجام دهند و همچون چسبی پنداشته می‌شود که جوامع را بر پا نگه می‌دارد (بن‌فایل، ۱۳۸۵: ۲۸۳). بوردیو سرمایه‌ی اجتماعی را به‌عنوان «جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای که از شبکه‌ی بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شده ارتباط و شناخت متقابل حاصل می‌گردد» (بوردیو،۱۹۸٦: ۲٤۸) تعریف می‌کند. این سرمایه به صرف عضویت در گروه به فرد تعلق می‌گیرد و دربرگیرنده روابط اجتماعی ارزشمند میان انسان هاست. «پس سرمایه‌ی اجتماعی نوعی ابزار دسترسی به منابع اقتصادی و فرهنگی، از طریق ارتباطات اجتماعی است. تأکید بوردیو بر مشارکت فرد در شبکه‌های اجتماعی است که این مشارکت سبب دسترسی او بر منابع و امکانات گروه می‌شود» (شارع‌پور، ۱۳۸۵: ۲۲و۲۳). مزایای (یا سود به دست آمده از) عضویت در این شبکه به عنوان پایه و اساس همکاری به کار می‌رود که این منافع یا سود را تولید می‌کند (کارپینو، ۲۰۰٦: ۱٦۷). از نظر بوردیو میزان سرمایه‌ی اجتماعی افراد بستگی دارد: ۱- به اندازه‌ی شبکه‌ی پیوندهایی که او می‌تواند به طور مؤثر بسیج کند ۲- و هم‌چنین به حجم سرمایه‌ی (اقتصادی، فرهنگی و یا نمادین) در تصرف کسانی که با آنان مرتبط است (بوردیو، ۱۳۸٤: ۱٤۸).

کلمن در تعریف سرمایه‌ی اجتماعی می‌نویسد: «سرمایه‌ی اجتماعی بر مبنای کارکردش تعریف می‌شود. سرمایه‌ی اجتماعی شیء واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آن‌ها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند، و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند تسهیل می‌کنند. سرمایه‌ی اجتماعی، مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولّد است و دستیابی به هدف‌های معینی را که در نبود آن دست یافتنی نخواهد بود امکان‌پذیر می‌سازد. سرمایه‌ی اجتماعی، مانند سرمایه‌ی فیزیکی و سرمایه‌ی انسانی کاملاً تعویض پذیر نیست؛ اما نسبت به فعالیت‌های به خصوصی تعویض‌پذیر است. سرمایه‌ی اجتماعی نه در افراد و نه در ابزار فیزیکی تولید قرار دارد» (کلمن،۱۳۸٦: ٤٦۲). در دیدگاه کلمن سرمایه‌ی اجتماعی نوعی فرصت پدیده آمده از حیات جمعی است که تسهیل کننده‌ی کنش‌های اعضای آن جمع است. بنابراین سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند درون گروهی یا میان گروهی باشد و کنش‌های کنشگران فردی یا جمعی را تسهیل کند. بدیهی است برخورداری هر کنشگر از سرمایه‌ی اجتماعی هر گروه توأم با تعهدات فرد نسبت به آن گروه است و این امر ممکن است او را در برابر سایر گروه‌ها قرار دهد و از سرمایه‌ی اجتماعی آن‌ها محروم کند.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

تفسیر پاتنام از سرمایه‌ی اجتماعی غالباً به یک کالای عمومی برای اجتماعات اشاره دارد. وی سرمایه‌ی اجتماعی را این گونه تعریف می‌کند: «خصیصه‌های از سازمان اجتماعی مانند شبکه‌های ارتباطی، هنجارها و اعتماد اجتماعی که هماهنگی و همکاری برای منافع متقابل را تسهیل می‌کنند» (پاتنام،۱۹۹۵: ٦٧). پاتنام معتقد است که به دلایل متعدد، زندگی در جامعه‌ای که دارای میزان قابل ملاحظه‌ای از سرمایه‌ی اجتماعی می‌باشد راحت‌تر است. در وهله‌ی اول، شبکه‌های فعالیت مدنی هنجارهای قدرتمند بده‌بستان فراگیر را تقویت می‌کنند و مشوّق ظهور اعتماد اجتماعی هستند. این چنین شبکه‌هایی، همکاری و ارتباطات را تسهیل می‌کنند، به اعتبارها می‌افزایند و از این راه، غلبه بر معمّاهای کنش جمعی را ممکن می‌کنند ... از این رهگذر، شبکه‌های متراکم تعامل می‌توانند مفهوم «خود» مشارکت کنندگان را گسترش داده و «من» را به «ما» تبدیل کنند یا (به زبان نظریه‌پردازان انتخاب عقلانی) «تمایل» مشارکت‌کنندگان برای کنش جمعی را تقویت کنند (پاتنام، ۱۹۹۵: ٦٧). پاتنام در مطالعات خود دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی و برون گروهی را از هم تفکیک کرده و معتقد است اگر چه سرمایه‌ی درون گروهی در گروه های مختلف قومی، سنی، طبقاتی و ... ممکن است باعث شکل گیری خودهای انحصاری و تنگ نظرانه شود؛ سرمایه‌ی اجتماعی میان گروهی باعث اتّصال افراد غیر مشابه از بخش‌های گوناگون جامعه با هویت‌های باز و خالی از تعصب به یک دیگر می‌گردد و اگرچه این دو نوع سرمایه بسیار مهم هستند؛ اما جایگزین نیستند و در جامعه از هم جدا نمی‌باشند.

اوپوف[۱] (۲۰۰۰) سرمایه‌ی اجتماعی را به دو دسته تقسیم کرده است: الف) سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری[۲] و ب) سرمایه‌ی اجتماعی شناختی[۳] (شارع‌پور،۱۳۸۸: ۳٦۰). بعد ساختاری سرمایه‌ی اجتماعی که حالت سخت افزاری دارد و شامل سازمان‌های رسمی و غیر رسمی است، موجب ایجاد روابط افقی و عمودی در جامعه می‌شود و با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به توسعه‌ی اجتماع خدمت می‌کند. شاخص مطالعه‌ی تجربی سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری، مفهوم مشارکت اجتماعی است. در مقابل، سرمایه‌ی اجتماعی شناختی به جنبه‌های انتزاعی‌تر و ذهنی‌تر سرمایه‌ی اجتماعی نظیر ارزش‌ها، اعتقادات، طرز تلقی‌ها، معامله‌ی متقابل، بهره و منفعت و اعتماد اشاره دارد که در میان اعضای یک اجتماع مشترکند و موجب می‌شوند تا شرایط برای همکاری اعضا به منظور

[۱] - Uphoff
[۲]- Structural
[۳]-Cognitive

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

دستیابی به اهداف و منافع مشترک فراهم شود (ریاحی،۱۳۸۷: ۷۱). هم چنین، ولکاک[۱] سرمایه‌ی اجتماعی را به سه نوع تقسیم کرده است:

۱- سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی[۲]: با پیوستگی قوی شناخته می‌شود؛ مانند پیوستگی‌های میان اعضای خانواده یا میان اعضای یک گروه قومی.

۲- سرمایه‌ی اجتماعی میان گروهی[۳]: با پیوندهای ضعیف و کم عمق‌تر شناخته می‌شود که پیوندهای میان گروهی را موجب می‌شود؛ مانند همکاری‌های تجاری، دولتی با گروه‌های قومی مختلف.

۳- سرمایه‌ی اجتماعی اتصالی[٤]: این سرمایه به روابط عمودی اشاره دارد که به افراد کمک می‌کند به منابع نهادهای رسمی برای توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی دسترسی داشته باشند (ولکاک،۲۰۰۳ به نقل از پیراهری، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

در مجموع می‌توان گفت سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری و شناختی می‌تواند به ارتباطات و درک رابطه با افرادی که شبیه به یک دیگر هستند اشاره داشته باشد، مانند آن هایی که دیگران در جامعه‌ی خود و یا افرادی از همان پایگاه اقتصادی و اجتماعی (که سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی نامیده می‌شود) و یا مردمی که متفاوت هستند مانند افراد خارج از جامعه یا آن هایی که هویت اجتماعی مختلف دارند (که سرمایه‌ی اجتماعی میان گروهی نامیده می‌شود). سرمایه‌ی اجتماعی هم‌چنین می‌تواند از طریق نهادهای رسمی مانند ساختارهای دولت محلی و اجتماعی، یا از طریق افراد دارای روابط قدرت متفاوت هستند رخ دهد که سرمایه‌ی اجتماعی اتصالی نامیده می‌شوند (سزرتر و ولکاک، ۲۰۰٤). بنابراین در حالی که سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری و شناختی ماهیت شبکه‌ها (یعنی کمیت و کیفیت شبکه‌ها) را تبیین می‌کند؛ سرمایه‌ی اجتماعی درون گروهی، میان‌گروهی و اتصالی شرح این است که این روابط در کجا صورت می‌گیرند.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به تحلیل ثانویه‌ی داده‌های جمع آوری شده در شهر تهران پرداخته که این داده‌ها در مرداد و شهریور ۱۳۸۷ توسط دانشگاه علوم پزشکی ایران، سازمان بهداشت جهانی، شهرداری

---

۱ - Woolcock
۲ - Bonding
۳ - Bridging
٤ - linking

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

تهران و جهاد دانشگاهی در سطح کلیه‌ی محلات شهر تهران در قالب پروژه‌ی *«ابزار ارزیابی و پاسخ گویی عدالت در حوزه‌ی سلامت شهری[۱]»* جمع آوری شده است. جامعه‌ی آماری تحقیق حاضر را کلیه‌ی شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن در شهر تهران تشکیل داده اند. تعداد نمونه‌ی این پژوهش بالغ بر ۲۰۶۷۰ نفر از شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن شهر تهران است.

معرفی پرسش‌نامه: پرسش نامه‌ی اصلی شامل ۱۳ بخش اصلی است: فرم شناسایی خانوار، مشخصات عمومی اعضای خانوار، فرم اطلاعات محل سکونت، تسهیلات مسکن و لوازم زندگی خانوار، فرم اطلاعات سلامت کودکان زیر ۵ سال، تولد و مرگ، فرم اطلاعات مربوط به حوادث، فرم اطلاعات مربوط به خشونت خانگی، فرم اطلاعاتی ارزیابی معلولیت، فرم اطلاعات مربوط به رضایت‌مندی و پاسخ‌گویی، پرسش نامه‌ی سلامت عمومی(GHQ)، پرسش‌نامه کیفیت زندگی (SF-۱۲)، فرم اطلاعات هزینه‌های خانوار، فرم اطلاعاتی مصرف دخانیات و اعتیاد، و پرسش‌نامه-ی سرمایه‌ی اجتماعی.

حجم نمونه و شیوه‌ی نمونه‌گیری: شهر تهران دارای ۲۲ منطقه است که در تحقیق حاضر این مناطق به عنوان ۲۲ طبقه در نظر گرفته شد. تعداد خانوارهای مورد نیاز در هرمنطقه ۸۸۰ خانوار محاسبه شد که با ۱۰ درصد افزایش به ۹۶۰ خانوار در هر منطقه و در مجموع ۲۱۱۲۰ خانوار در تهران می‌رسد که در نهایت از این تعداد ۲۰۶۷۰ پرسش‌نامه جمع‌آوری شده است. برای محاسبه‌ی تعداد نمونه از نمونه‌گیری سیستماتیک دو بعدی طبقه‌بندی شده به منظور جلوگیری از هم بستگی درون خوشه‌ای استفاده شد. حجم نمونه نیز با کمک فرمول $n=\frac{z^2 p(1-p)}{d^2}$ محاسبه گردید.

در این پژوهش، اعتبار صوری و محتوایی پرسش نامه از سوی تعدادی از کارشناسان ملی از سازمان‌های مختلف بررسی شد. با این وجود پایایی و اعتبار طرح از طریق مطالعه‌ی مقدماتی نیز توضیح داده شده است. در بسیاری از تحقیقات برای به دست آوردن برآورد واریانس جامعه و تعیین قابلیت اعتماد و اعتبار سؤالات پرسش‌نامه قبل از انجام تحقیق اصلی، سؤالات پرسش‌نامه را روی تعداد معدودی از آزمودنی‌ها اجرا می‌کنند. تجربه‌ای که از این پیش آزمون به دست می‌آورند، موجب می‌شود آزمودنی‌ها برخی پاسخ‌ها را در پرسش‌نامه‌ی اصلی تغییر دهند. بدین منظور بالغ بر ۲۵۰ خانوار از پنج منطقه‌ی تهران با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده و سیستم اطلاعات جغرافیایی تهران برای آزمون پرسش‌نامه انتخاب شدند. با توجه به داده‌های موجود در

[۱] - Urban Health Equity Assessment and Response Tool

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

شهرداری، منطقه‌ی ۱۲ و ۲۰ به عنوان مناطق محروم، منطقه ۳ به عنوان منطقه‌ی مرفه و منطقه‌ی ۵ و ۸ به عنوان مناطق طبقه‌ی متوسط انتخاب شدند. حجم نمونه برای تست مقدماتی ابزار ۵۰ خانوار در هر یک از مناطق پنج گانه بود که در مجموع شامل ۲۵۰ خانوار بود.

تعریف مفاهیم و نحوه‌ی سنجش متغیّرها

سرمایه‌ی اجتماعی: برای سنجش و تعریف عملیاتی از سرمایه‌ی اجتماعی، از تعریف بوردیو استفاده شد. بوردیو سرمایه‌ی اجتماعی را «جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای که از شبکه‌ی بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شده ارتباط و شناخت متقابل حاصل می‌گردد» (بوردیو،۱۹۸٦: ۲٤۸) تعریف کرد. این سرمایه به صرف عضویت در گروه به فرد تعلق می‌گیرد و در برگیرنده‌ی روابط اجتماعی ارزشمند میان انسان هاست. در این پژوهش برای سنجش و اندازه‌گیری سازه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی از شاخص‌های زیر استفاده شده است:

سرمایه‌ی اجتماعی خانواده: بیان کننده‌ی مجموع منابع واقعی و بالقوّه‌ای است که در ذات روابط با اعضای خانواده وجود دارد. تعریف عملیلاتی سرمایه‌ی اجتماعی خانواده شامل میزان اعتماد به اعضای خانواده، احساس تعلق نسبت به اعضای خانواده، شرکت در فعالیت‌های جمعی مرتبط با اعضای خانواده، کمک داوطلبانه برای حل مشکل اعضای خانواده و روابط با اعضای خانواده است. برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی خانواده از ۵ گویه با طیف لیکرت (با دامنه‌ی نمرات۱-۵) استفاده شده است و دامنه‌ی این متغیّر میان ۵-۲۵ است.

سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان: بیان کننده‌ی مجموع منابع واقعی و بالقوّه‌ای است که در ذات روابط با خویشاوندان وجود دارد. تعریف عملیلاتی سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندی شامل میزان اعتماد به اقوام و خویشاوندان، احساس تعلق نسبت به خویشاوندان، شرکت در فعالیت‌های جمعی مرتبط با خویشاوندان، کمک داوطلبانه برای حل مشکل اقوام و خویشاوندان و روابط با اقوام و خویشاوندان است. برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان از ۵ گویه با طیف لیکرت (با دامنه‌ی نمرات۱-۵) استفاده شده است و دامنه‌ی این متغیّر میان ۵-۲۵ است.

سرمایه‌ی اجتماعی دوستان: بیان کننده‌ی مجموع منابع واقعی و بالقوّه‌ای است که در ذات روابط با دوستان وجود دارد. تعریف عملیلاتی سرمایه‌ی اجتماعی دوستان شامل میزان اعتماد به دوستان، احساس تعلق نسبت به دوستان، شرکت در فعالیت‌های جمعی مرتبط با دوستان، کمک داوطلبانه برای حل مشکل دوستان و روابط با دوستان است. برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

دوستان از ۵ گویه با طیف لیکرت (با دامنه‌ی نمرات۱-۵) استفاده شده است و دامنه‌ی این متغیّر میان ۵-۲۵ است.

سرمایه‌ی اجتماعی محله: بیان کننده‌ی مجموع منابع واقعی و بالقوّه‌ای است که در ذات روابط با همسایگان و اهل محل وجود دارد. تعریف عملیاتی سرمایه‌ی اجتماعی محله شامل میزان اعتماد به همسایگان و اهل محل، احساس تعلق نسبت به همسایگان و اهل محل، شرکت در فعالیت‌های جمعی مرتبط با همسایگان و اهل محل و روابط با همسایگان استفاده شده است. برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی محله از ۹ گویه با طیف لیکرت (با دامنه‌ی نمرات۱-۵) استفاده شده است و دامنه‌ی این متغیّر میان ۹-٤٥ است.

جنسیت: در این پژوهش، جنسیت به عنوان متغیّر تبیین کننده و تأثیرگذار مورد توجه است و تحلیل ها بر مبنای جنسیت و مقایسه‌ی زنان و مردان صورت گرفته است.

ویژگی‌های کلی افراد مورد مطالعه

- بر اساس نتایج به دست آمده ٦۰/۹ درصد (۱۲۵۸۵ نفر) پاسخ‌گویان را زنان و ۳۹ درصد (۸۰۷۰ نفر) از آن‌ها را مردان تشکیل می‌دهند.
- براساس یافته‌های توصیفی پژوهش، ۱۹/۸ درصد پاسخ‌گویان در گروه سنی ۱۵-۲٤ سال، ٤٦/۲ درصد در گروه سنی ۲۵-٤٤ سال، ۲٤/۱ درصد در گروه سنی ٤۵-٦٤ سال و تنها ۹/۸ درصد پاسخ‌گویان در گروه سنی ٦۵ سال به بالا قرار دارند. هم‌چنین داده‌ها نشان می‌دهد که ۰/۱ درصد (۲۵نفر) پاسخ گویان گروه سنی خود را گزارش نکرده‌اند.
- دامنه‌ی تحصیلات در این تحقیق از بی‌سواد تا دکترا در نظر گرفته شده‌است. بر اساس یافته ها بیش‌ترین فراوانی در میان پاسخ گویان (۵۰/۸ درصد)، مربوط به پاسخ‌گویانی بوده که میزان تحصیلات خود را سیکل و دیپلم گزارش کرده‌اند. هم‌چنین کمترین فراوانی در میان پاسخ‌گویان (۳/۱ درصد) مربوط به پاسخ‌گویانی بوده است که از میزان تحصیلات کارشناسی ارشد و بالاتر برخوردار بودند. بر اساس داده‌ها ۷/۱ درصد پاسخ‌گویان بی‌سواد، ۱۷/۱٤ درصد دارای تحصیلات ابتدایی و ۲۱/۵ درصد دارای تحصیلات کاردانی و کارشناسی هستند.
- براساس یافته‌ها از میان ۲۰٦۵۸ نفر پاسخ گوی که وضعیت تأهّل خود را مشخص کرده‌اند به ترتیب ٦٦ درصد متأهّل، ۲۵/۵ درصد مجرد و ۸/٤ درصد بدون همسر (در اثر فوت و طلاق)

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

هستند. مقایسه‌ی درصدهای فوق نشان می‌دهد که که افراد متأهّل با ٦٦ درصد بیش‌ترین تعداد و افراد مطلقه با ۱/۷ درصد کمترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند.

- بر اساس داده‌ها، به ترتیب ۲۸ درصد شاغل، ٦/۲ درصد بی کار در جستجوی کار، ۰/۹ درصد دارای درآمد بدون کار، ۱۰/۸ درصد محصل، ٤۲/۳ درصد خانه‌دار، ۱۰/۲ درصد بازنشسته و ۱/۲ درصد سایر می‌باشند. مقایسه‌ی درصدهای فوق نشان می‌دهد که افراد خانه‌دار با ٤۲/۳ درصد بیش‌ترین تعداد بوده و پس از آن افراد شاغل با ۲۸ درصد قرار دارند.

یافته‌های پژوهش

سرمایه‌ی اجتماعی و سطوح آن

سرمایه‌ی اجتماعی در تحقیق حاضر در پنج سطح شامل سرمایه‌ی اجتماعی خانواده، خویشاوندان، دوستان، محله و کل سنجیده شده است. جدول شماره‌ی یک آماره‌های توصیفی مربوط به سطوح سرمایه‌ی اجتماعی را نشان می‌دهد. میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی ۷۲/۳۹ است که با توجه به مقدار میانه(۷۳) حاکی از پایین بودن مقدار این متغیّر نسبت به حدّ وسط این مقیاس است.

جدول شماره‌ی یک: آماره های توصیفی سرمایه‌ی اجتماعی و سطوح مختلف آن

متغیّر(دامنه نمرات)	میانگین	انحراف	چولگی	کشیدگی	میانه	نما
سرمایه‌ی اجتماعی خانواده(۵-۲۵)	۱۸/۵۲	۲/٦۸	-۰/۷۷٤	۱/۰۱٦	۱۹	۲۱
سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان(۵-۲۵)	۱٦/۷٦	۳/۰۹	-۰/۲٦٤	-۰/۰۹٤	۱۷	۱۸
سرمایه‌ی اجتماعی دوستان(۵-۲۵)	۱۵/۲۰	۳/۰۳	-۰/۰۲٦	-۰/۰۳۹	۱۵	۱۵
سرمایه‌ی اجتماعی محله(۹-٤۵)	۲۱/۷۰	۵/۳۵	۰/٤٤٤	۰/۲۲٤	۲۱	۲۱
سرمایه‌ی اجتماعی کل(۲٤-۱۱٦)	۷۲/۳۹	۱۱/۵۵	۰/۰۰۷	۰/۱۵۲	۷۳	۷۲

جدول شماره‌ی دو توزیع فراوانی پاسخ گویان را بر حسب میزان سرمایه‌ی اجتماعی کل در سطح تربیتی نشان می‌دهد. از مجموع ۲۰٦۷۰ پاسخ‌گوی بررسی شده، میزان سرمایه‌ی اجتماعی ۱/۷ درصد پاسخ‌گویان در حدّ خیلی کم، ٤۱/۰ درصد در حدّ کم، ۵۳/۹ درصد در حدّ متوسط و ۳/٤ درصد در حدّ زیاد گزارش شده است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جدول شماره‌ی دو- توزیع فراوانی پاسخ گویان بر حسب میزان سرمایه‌ی اجتماعی کل

میزان سرمایه‌ی اجتماعی	فراوانی	درصد	درصد معتبر
خیلی کم	۲۶۳	۱/۳	۱/۷
کم	٦٤٩٥	۳۱/٤	٤۱
متوسط	۸٥۳۹	٤۱/۳	٥۳/۹
زیاد	٥٤٥	۲/٦	۳/٤
اظهار نشده*	٤۸۲۸	۲۳/٤	-
جمع کل	۲۰٦۷۰	۱۰۰	۱۰۰

نکته*: به توجه به این که از تعداد گویه‌های زیاد (۲٤ گویه) برای ساختن متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی استفاده شده است؛ لذا عدد اظهار نشده عددی نسبتاً بالا به دست آمده است.

تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی خانواده بر حسب جنسیت

جدول شماره‌ی سه تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خانواده در میان زنان و مردان را نشان می‌دهد. با توجه به این نکته که متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی دارای توزیع نرمال نیست، لذا از آزمون ناپارامتریک یومن- ویتنی برای سنجش تفاوت میانگین‌ها استفاده شد و چون سطح معنی داری محاسبه شده در این آزمون بیش‌تر از سطح معناداری ۰/۰٥ است (سطح معنی داری=۰/۱۹٥)، لذا فرض صفر رد نمی‌شود. بنابراین میان میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خانواده مردان و زنان تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول شماره‌ی سه- آزمون تفاوت میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی خانواده بر حسب جنسیت

	مقوله	تعداد	میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی خانواده	مقدار آزمون یومن-ویتنی	سطح معنی‌دار بودن
جنسیت	مرد	۷۳۳۲	۱۸/٥٤	٤/۲	۰/۱۹٥
	زن	۱۱٥۰۷	۱۸/٥۱		

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان بر حسب جنسیت

جدول شماره‌ی چهار تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان در میان زنان و مردان را نشان می‌دهد. با توجه به این نکته که متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان دارای توزیع نرمال است، لذا از آزمون تی دو نمونه‌ای مستقل برای سنجش تفاوت میانگین‌ها استفاده شد و چون سطح معنی‌داری محاسبه شده در این آزمون بیشتر از ۰/۰۵ است (سطح معنی داری=۰/۱٤٤)، لذا فرض صفر رد نمی‌شود. بنابراین بین میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

جدول شماره‌ی چهار- آزمون تفاوت میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان بر حسب جنسیت

متغیّر	مقوله	میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خویشاوندان	آزمون T	درجه‌ی آزادی	سطح معنی‌دار بودن	آزمون یک نواختی واریانس‌ها
جنسیت	مرد	۱٦/۸۰	۱/٤٥۹	۱٥٤۰۱/۰۹۳	۰/۱٤٤	۸/۳۸۹
	زن	۱٦/۷۳				

تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی دوستان بر حسب جنسیت

جدول شماره‌ی پنج تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان در میان زنان و مردان را نشان می‌دهد. با توجه به این نکته که متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی دوستان دارای توزیع نرمال است،ا از آزمون تی دو نمونه‌ای مستقل برای سنجش تفاوت میانگین‌ها استفاده شد و چون سطح معنی‌داری محاسبه‌شده در این آزمون کمتر از ۰/۰۵ است(سطح معنی‌داری=۰/۰۰۰)، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین میان میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی دوستان در میان مردان(۱٥/۳۲) بیش‌تر از میانگین سرمایه‌ی اجتماعی در میان زنان(۱٥/۱۲) است.

جدول شماره‌ی پنج- آزمون تفاوت میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی دوستان بر حسب جنسیت

متغیّر	مقوله	میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان	آزمون T	درجه‌ی آزادی	سطح معنی‌دار بودن	آزمون یک نواختی واریانس‌ها
جنسیت	مرد	۱٥/۳۲	٤/٤٥۳	۱٥۱٤۷/٥۷٦	۰/۰۰۰	۱۰/۲۸۳
	زن	۱٥/۱۲				

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی محله بر حسب جنسیت

جدول شماره‌ی شش تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی محله در میان زنان و مردان را نشان می‌دهد. با توجه به این نکته که متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی محله دارای توزیع نرمال نیست، از آزمون ناپارامتریک یومن- ویتنی برای سنجش تفاوت میانگین‌ها استفاده شد و چون سطح معنی داری محاسبه شده در این آزمون کمتر از ۰/۰۵ است (سطح معنی داری=۰/۰۰۰)، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین میان میانگین سرمایه‌ی اجتماعی محله‌ی زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی محله در میان مردان (۲۲/۳۰) بیش‌تر از میانگین سرمایه‌ی اجتماعی محله در میان زنان (۲۱/۳۰) است.

جدول شماره‌ی شش- آزمون تفاوت میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی محله بر حسب جنسیت

[illegible]	مقوله	تعداد	میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی محله	مقدار آزمون یومن-ویتنی	سطح معنی‌دار بودن
[illegible]	مرد	٦٩٩١	۲۲/۳۰	۳۳٦۷۷۳۷۲	۰/۰۰۰
	زن	۱۰۷۲٦	۲۱/۳۰		

تفاوت سرمایه‌ی اجتماعی کل بر حسب جنسیت

جدول شماره‌ی هفت تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی کل در میان زنان و مردان را نشان می‌دهد. با توجه به این نکته که متغیّر سرمایه‌ی اجتماعی کل دارای توزیع نرمال نیست، از آزمون تی دو نمونه‌ای مستقل برای سنجش تفاوت میانگین‌ها استفاده‌شد و چون سطح معنی‌داری محاسبه شده در این آزمون کمتر از ۰/۰۵ است (سطح معنی‌داری=۰/۰۰۰)، فرض صفر رد می‌شود. بنابراین میان میانگین سرمایه‌ی اجتماعی کل زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجوددارد. بدین معنی که میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی کل در میان مردان (۷۳/۷۱) بیش‌تر از میانگین سرمایه‌ی اجتماعی کل در میان زنان (۷۱/۸۷) است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

جدول شماره‌ی هفت- آزمون تفاوت میانگین نمره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی کل بر حسب جنسیت

متغیّر	مقوله	میانگین سرمایه‌ی اجتماعی کل	آزمون T	درجه‌ی آزادی	سطح معنی‌دار بودن	آزمون یک نواختی واریانس‌ها
جنسیت	مرد	۷۳/۷۱		۱۲۹۳۲/۲٤۲	۰/۰۰۰	۱۲/٤٦٦
	زن	۷۱/۸۷				

بحث و نتیجه گیری

ابعاد مختلف جامعه و حوزه‌های آن، از قبیل نهادها و مؤسسات کاری، سازمان‌های اقتصادی، احزاب و حتی فعالیت‌های ارتباطی و مشارکت اجتماعی و عضویت در برخی گروه‌ها و شبکه‌ها، بر مبنای جنسیت طبقه‌بندی شده‌اند و نابرابری ها و تفاوت‌های جنسیتی میان زنان و مردان را گسترش می‌دهند و آنان را هر چه بیش‌تر به دنیاهای اجتماعی متفاوت و متمایز از هم سوق می‌دهند. منشأ بسیاری از تفاوت‌های جنسیتی در سرمایه‌ی اجتماعی و عضویت ارتباطی زنان و مردان، در ساختار اجتماعی ریشه دارد و ناشی از زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی است که تبعیضات گسترده‌ای را به دنبال داشته است. امروزه با توجه به گسترش ارتباطات و تماس‌های فردی در جوامع، که علاوه بر نفع فردی به نفع جمعی نیز می‌انجامد، میزان این ارتباطات و تنوّع منابع وحمایت‌هایی که در دسترس افراد قرار می‌گیرد از اهمیت خاصی برخوردار است. با این وجود، نوعی تفکیک[۱] و نابرابری نابرابری در عضویت ارتباطی زنان و مردان وجود دارد . نظام‌های متفاوت اشکال گوناگونی از دستیابی به موقعیت اجتماعی و منابع را در اختیار زنان و مردان قرار می‌دهند که از طریق آن شبکه-های متفاوت، ارتباطات مختلف و اشکال مختلفی از مشارکت شکل می‌گیرد (اریکسون و میاتا ، ۲۰۰۵). بدین ترتیب وقتی زنان و مردان به شبکه‌های روابط متفاوتی راه یابند، منابع و حمایت‌های متفاوتی را نیز دریافت می‌کنند؛ در نتیجه سرمایه‌ی اجتماعی آنان از هم متفاوت می‌شود. با توجه به اهمیت نوع سرمایه‌ی اجتماعی و منابع وحمایت دریافتی حاصل از آن، در این پژوهش سعی بر آن شد تا تفاوت‌های جنسیتی را در سطوح مختلف سرمایه‌ی اجتماعی مورد بررسی قرار دهیم.

با توجه به نتایج پژوهش، از لحاظ میانگین سرمایه‌ی اجتماعی خانواده و خویشاوندان در میان زنان و مردان تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد؛ در حالی که از نظر میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان، محله و سرمایه‌ی اجتماعی کل میان مردان و زنان تفاوت معنی داری وجودداشت.

[۱] - segregation

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

بدین‌معنی که مردان از میانگین سرمایه‌ی اجتماعی دوستان، محله و کل بیش‌تری نسبت به زنان برخوردار بودند. در این زمینه نتایج تحقیقات سفیری و صدفی (۱۳۹۱) نشان دادند که میان سرمایه‌ی اجتماعی و جنسیت هم‌بستگی معناداری وجود دارد و مقایسه‌ی میانگین داده‌های این تحقیق نشان داد که میزان سرمایه‌ی اجتماعی مردان بیش تر از سرمایه‌ی اجتماعی زنان است. نتایج پژوهش رفعت جاه و قربانی (۱۳۹۰) نیز مؤیّد آن است که روابط اجتماعی زنان در مشاغل غیر مدیریتی اغلب به خویشان و همسایگان و افراد خودی ختم می شود و از نوع غیررسمی است.

در واقع، مردان اغلب به دلیل ارتباط با محیط بیرون و به تبع آن فعالیت‌های اجتماعی بیش‌تر و قرار گرفتن در موقعیت‌های اجتماعی و شغلی بهتر نسبت به زنان، همواره با طیف وسیع‌تری از افراد در ارتباط قرار می‌گیرند و فرصت برقراری ارتباط و گسترش پیوندهای اجتماعی، برای مردان به مراتب بیش‌تر است که این مسأله هم به لحاظ تعداد افرادی که می‌توانند با آن ها در ارتباط باشند و هم به لحاظ نوع افراد امتیاز مهمی برای مردان محسوب می‌شود.در مقابل، زنان که اغلب در حوزه‌ی خصوصی قرار گرفته‌اند، شانس و فرصت برقراری ارتباط با افراد مختلف و دستیابی به پیوندهای متنوّع را نداشته‌اند (باستانی، ۲۰۰۱). علاوه برعوامل اجتماعی، فرهنگی و ساختاری که در طی روند جامعه‌پذیری و در طول دوره‌ی زندگی شکل گرفته و به بروز و تداوم نابرابری‌های جنسیتی علیه زنان منجر می‌شود، زنان به واسطه‌ی وقایع مهم زندگی مثل ازدواج، خانه‌داری، مراقبت و حمایت از فرزندان، فرصت برقراری و حفظ تماس با بیرون از قلمرو صمیمی خانواده را کمتر دارند و این موجب می‌شود که الگوهای ارتباطات آن‌ها به جریان‌های ساختاری و روابط متفاوت‌تری سوق داده شود.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

منابع

۱. ارمکی، تقی، کمالی، افسانه (۱۳۸۳) «اعتماد، اجتماع و جنسیت: بررسی تطبیقی اعتماد متقابل در بین دو جن»، **مجله‌ی جامعه شناسی ایران**، دوره‌ی پنجم، شماره‌ی ۲، ۱۰۰-۱۳۲.

۲. باستانی، سوسن و صالحی هیکویی، مریم (۱۳۸٦) «سرمایه‌ی اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی و یژگی های ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه‌ی اجتماعی زنان و مردان در تهران»، **نامه‌ی علوم اجتماعی**، شماره‌ی ۳۰، ۹۵-٦۳.

۳. بوردیو، پیر(۱۳۸٤) «شکل‌های سرمایه»، «**سرمایه‌ی اجتماعی (اعتماد، دموکراسی و توسعه)**، گردآوردنده کیان تاجبخش و مترجمان افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.

٤. پیراهری، نیر(۱۳۸۸) «سرمایه اجتماعی در نظریات جدید»، **پژوهش نامه‌ی علوم اجتماعی**، سال سوم، شماره‌ی ۳: ۱۰۹- ۱۳۱.

۵. رستگار خالد، امیر(۱۳۸۳) «رابطه کار/خانواده: تفاوت‌های جنسیتی در برخورداری از حمایت اجتماعی»، **پژوهش زنان**، دوره‌ی ۲، شماره‌ی ۲، ۵۵-۷۵.

٦. رفعت جاه، مریم، قربانی، سمیه(۱۳۹۰) «تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر ارتقای شغلی زنان»، **زن در توسعه و سیاست**، دروه‌ی ۹، شماره‌ی ۱، ۱۱۷-۱٤٦.

۷. ریاحی، محمد اسماعیل(۱۳۸۷) «سرمایه‌ی اجتماعی و سلامت»، **فصلنامه‌ی توسعه‌ی انسانی**، دوره‌ی سوم، شماره‌ی اول: ٦۷-۹٤.

۸ سفیری، خدیجه، صدفی، ذبیح اله(۱۳۹۱) «فراتحلیل مطالعات و تحقیقات جنسیت و سرمایه‌ی اجتماعی، **جامعه شناسی کاربردی**، سال بیست سوم، شماره‌ی سوم، ۳۷-۷٤.

۹. شارع‌پور، محمود(۱۳۸۵) «**سنجش سرمایه‌ی اجتماعی در استان مازندران** (مناطق شهری و روستایی)، مازندران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی مازندران.

۱۰. شارع پور، محمود(۱۳۸۸) «**سنجش سرمایه‌ی اجتماعی در استان کهگیلویه و بویر احمد**، یاسوج: استانداری استان کهگیلویه و بویر احمد.

۱۱. قجری، حسینعلی، علیخانی فرادنیه، اعظم(۱۳۹۱) «میزان سرمایه‌ی اجتماعی زنان شهر بروجن و عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر آن، «**جامعه شناسی کاربردی**، سال بیست و سوم، شماره‌ی اول، ۱۷۱-۱۹۳.

۱۲. کلمن،جیمز(۱۳۸٦) **بنیادهای نظریه‌ی اجتماعی**، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

۱۳. Bastani, S. (۲۰۰۱) **Middle Class Community in Tehran: Social Network, Social Support and Marital Relationships**, Ph. D. thesis, Department of Sociology, University of Toronto, Canada.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

۱٤. Bourdieu,P.(۱۹۸٦) **The handbook of theory and research for the sociology of education**, New York: Green wood press.

۱۵. Erickson, B. H. & Miata, Kakuko (۲۰۰۵)«**Macro and Micro Gender Structures: Gender Stratification and Social Network in Japan and Canada»,** Institute for the Global Issues (ISGI seminar), March.

۱٦. Moore, G. (۱۹۹۰)« Structural Determinants of Men's and Women's Personal Network», **American Sociological Review**, vol. ۵۵, ۷۲٦-۷۳۵.

۱۷. Putnam, R. & et, at (**۱۹۹۵) Making Democracy Work**: **Civic Traditions In Modern Italy**, Princeton University Press.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]

This document was created with Win2PDF available at http://www.win2pdf.com.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-19]